մրգավաճառը աւելի արագութեամբ տալիս է յօգուտ ուսումնարանի կամ եկեղեցու քան Թիւրքիացի վաճառականը, իսկ ժողովքի ժամանակ ամենից շատ պահանջողը և ազգասիրութիւն պոռացողը նոքա են, չը նայելով նրան, որ երկու աշակերտ չը կայ ռուսիացի, այնու ամենայնիւ ուսումնարան պահպանողը միայն նորեկ ռուսիացիներն են. իսկ նոցա միմեանց մէջ ունեցած խռովութիւնը և բամբասանքը որ ուսումնարանին և եկեղեցու օգտին վնաս են տալի, դորա մասին հարկաւոր է լռել, թող իրանք զգան ուսումնարանի հոգաբարձուները, որ ամենքը բաւականին հասկացող և ազնիւ երիտասարդներ են՝ որոշել են անխտիր ընդունել բոլոր հայ անուն կրող զաւակաց՝ լինի կաթոլիկ, լութերական կամ մինչև անգամ մահմետական. իսկ մեր ուսուցիչը բաւական արժանաւորներից է և Ներսիսեան ուսումնարանում մի ժամանակ ամենախղճմտաւոր վարժապետն էր. Մնում է խնդրել մեր Բաթումում բնակվող Թիւրքիացի հայ եղբարցը որ օգնեն հոգաբարձուներին և քահանային եւ սիրտ տալով չը խնայեն իրանց կոպէկը ազգի խեղճ զաւակաց ուսում տալու համար.

Արսէն

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԻ ՆԻՍՏԸ

Յուլիսի $^{11}/_{23}$ անգլիական պարլամենտի երեկոյեան նիստում Միսթր Բրէյս, որ մայրաքաղաքի Թաուէր-Համլէտս թաղի ազատամիտ ներկայացուցիչն է, հրաւիրում է պարլամենտի ուշադրութիւնը Փոքր-Ասիոյ և Հայաստանի վրա Բեռլինի դաշնագրութեան 61-դ յօդուածի համեմատ և պահանջում է ցոյց տալ ամեն դիպլօմատիկան գրութիւնները Հայաստանի, Փոքր-Ասիոյ և Սիւրիայի ազգաբնակութեանց վիճակի վրա: Նա ասում է, Տաճկաստանի վիճակը անգոր է. տաճկական տէրութեան քայքայվիլը միայն մի քանի տարիների խնդիր է. հարցը միայն դա է, թէ ովքեր պիտի բաժանեն իրանց մէջ այդ հողերը: Այդ երկիրը պէտք է քրիստոնեաների և ոչ թէ մահմետականների ձեռքով կառավարվի: Նա յոյս ունի թէ Անգլիոյ կառավարութիւնը ոչ թէ պետութեանց միջի համաձայնութիւնը կը պահպանէ և պետութեանց մէջ ծագող նախանձի ամեն առիթից խոյս կը տայ, այլ նա և իր ազդեցութիւնը և բարոյական ճնշումը կը գործադրէ պարտուպատշաճ նորոգութիւնները ներմուծանելու: Սըր Կրինէվէյ սատարում է ճառասացին ասելով, թող կառավարութիւնը վստահ լինի, որ ամեն որ և է բարւոքմունք որ նա (կառավարութիւնը) ուզենայ մտցնել այն գաւառները, պարլամենտը կօժանդակէ:

Սըր Զարլս Դիլք շնորհաւորում է միսթր Բրէյսի ճառը, որի բովանդակութիւնը մեծաւ մասամբ համապատասխանում են իր գաղափարներին: Վերջին լուրերին նայելով, որ Թագուհու կառավարութիւնը ստացել է Հայաստանից, այնտեղ տիրում են զեղծումներ, անիշխանութիւն (anarchie), իրաւանց ոտնահարում և կենաց ու ընչից անապահովութիւն: Տաճկաստանի ասիական գաւառների վարչական զեղծմունքները ամենասաստիկ գոյներով էլ գրեթէ հնար չէ նկարել: Ինչ որ վերաբերում է Բարձր Դրան վրա ճնշում գործածելուն, դա մինչև ցարդ միայն Անգլիան չէր անողը, այլ վեց պետութիւնները միասին: Թէև նախընթաց ատենախօսին այս կէտը ծիծաղելի է երևում, բայց դա իրողութիւն է, որ լիբերալ Անգլիոյ կառավարութիւնը յաջողել է բոլոր պետութեանց մէջ կատարեալ համաձայնութիւն գցել: Հէնց բուն այս պատճառով էլ ստիպված է Տաճկաստանին բանի գործադրել տալու նորոգութիւնների մասին քիչ խօսելու: Մանրամասնութիւնները կարելի է միայն այն ժամանակ հաղորդել, երբոր միացեալ 5 պետութիւնքն էլ համաձայն կը լինին: Լօրդ Սալսբըրիի սկզբնական պահանջները յայտնի են. բայց նա յետոյ մեղմացրեց նրանց, և պահանջում էր որ քրդերի ձեռքից նեղված գաւառներումը ժանդարմներ դնելով սկիզբն անէին: Բայց Բարձր Դուռը ոչինչ չարեց և Հայաստանը այսօր առաւել շատ է չարչարվում քան թէ այն ժամանակ: Երբեմն երբեմն այո՛, Թիւրքի կառավարութիւնը խօսք է բաց թողել նորոգութեանց մասին: Երբոր 1879 կօմիսարները պէտք է գնային Փոքր Ասիոյ արևելեան կողմը, տեղական քրիստոնեայ ժողովրդի գանգատները քննելու, սըր Հենրի Լէյարդ առաջարկեց, որ այն կօմիսիօնին անգլիացի պաշտօնեաներ էլ մասնակցէին. Բ. Դուռը չընդդիմացաւ դրան: Բացի դմանէ մի տեղական խորհրդատու յանձնաժողով էլ է եղել, որ քննէ մտցնելի նորոգութիւնները: Բայց Բ. Դուռը բացարձակապէս ոչինչ չէ արել: Մի դէպք միայն ապացուցանում է թէ Բ. Դուռը որքան չնչին կարևորութիւն է ընծայում այն սկզբունքին, որը լօրդ Սալսբըրի այնքան կարևոր էր համարում: Լօրդ Սալսբըրի պահանջել էր, որ Հայաստանում նորոգութիւններ մտցնելու մասին պէտք է որ տեղական կուսակալները մի քանի տարի շարունակ մնան իրանց պաշտօնում և ուրիշ տեղ չը կանչվեն, եթէ գործունեայ մարդիկ են: Աբեդդին փաշան պատուական պաշտօնեայ էր երևում, բայց դարձեալ շուտով ետ կանչեցին: Նոյնական գրութեան պատասխանել է Բ. Դուռը: Իր մէկ պատասխանում Բ. Դուռը կասկածում է անգլիական հիւպատոսների Հայաստանի ազգաբնակութեանց մասին տուած տեղեկութեանց ճշմարտութիւնը: Սա խիստ ցաւալի է. այս դէպքում ստիպված է կառավարութիւնը իր և միւս պետութեանց ձեռքը ստոյգ տեղեկութիւններ բերելու համար անմիջապէս կարգադրութիւն անելու, որ պարզ իմացվի թէ Հայաստանում ո՛ր ազգից ո՞րքան հոգի կայ: Տաճկաստանը ուզում է միայն մէկ օրէնք դնել ամբողջ տէրութեան համար՝ ինչ ինչ փոփոխութիւններով այստեղ այնտեղ: Բայց (Անգլիոյ) կառավարութիւնը այդ բանը անտեղի է համարում, որովհետև նա անհնարին է տեսնում մէկ օրէնքը բոլոր գաւառների համար: Նոյնական գրութիւնը յանձնված է Բ. Դրան յունիսի 12-ին. դա հրաւիրում էր Բ. Դրան ուշադրութիւն դարձնել Բեռլինի դաշնագրութեան 61 յօդ. վրա, բայց Բ. Դուռը պատասխան է տուել յուլիսի 7-ին, որ պարլամենտին պէտք է ներկայացնվի: Բ. Դուռը իր պատասխանի մէջ մի քանի նորոգութիւններ է յիշում, որ կարելի էր մտցնել, օրինակ համայնքների լուծումը, ընդունակ և ազնիւ անձանց պաշտօն յանձնել առանց կրօնական խտրութեան, եայլն: Բայց Թագուհու կառավարութիւնը չէ կարող այդպիսի ընդհանուր խոստումներով գոհ լինել. բայց մի քանի մասնաւոր պատճառներով չէ կարող հաղորդել հիմա, թէ սրա դէմ նա (Անգլիոյ կառավարութիւնը) ինչ քայլեր անել է որոշել: Այդ քայլերը պէտք է միւս մեծ պետութեանց հետ համագործողութեամբ կատարվեն, վասնորոյ և անկարելի է այստեղ ներկայացնել պարլամենտին:

Միսթր Օնսլօ փափաքում էր իմանալ թէ արդեօք ոյժ են գործածելու: Սըր Լօսըն նըկատում է թէ ամեն կերպով պէտք է գուն գործէ չը թողուլ, որ Տաճկաստանի դէմ պատերազմական ցոյցեր անվեն: Միսթր Բէլֆըր կասկած է յայտնում Եւրոպայի համաձայնութեան տեւողականութեան մասին: Միսթր Մը-Քօն վախենում է, որ եթէ Հայաստանում կառավարչական դրութիւնը չը վերանորոգվի, ռուսական խարդախութիւնք (intrigue) կարող էին այնտեղ էլ, ինչպէս Եւրոպական Տաճկաստանում եղաւ, եղեռնագործութիւններ յարուցանել: Միսթր Լաբուշէր զգուշացնում է կառավարութեանը, որ բանը մինչև այնտեղ չը հասցնեն որ այլևս ուրիշ ճար մնացած չը լինի, բացի ուրիշի օգնութեամբ կամ առանց նրան, Տաճկաստանի դէմ ոյժ գործածելուց: Միսթր Աշմէդ-Բարթլըթ հակառակ է առաջարկութեան նրա համար, որ Բրիտանիոյ կառավարութեան կողմանէ անիրաւութիւն կը լինէր Դռնիցը պահանջել Բեռլինի դաշնագրութեան ինչ ինչ որոշումների իրագործութիւնները, մինչդեռ ոչինչ չէ լինում այն որոշումներից յօգուտ Տաճկաստանի եղողները կատարելու:

Միսթր Գլէդստըն նկատում է թէ առաջ պէտք է ապացուցանել այդ Տաճկաստանի դէմ գործված անիրաւութիւնը քանի որ Տաճկաստանն ինքն արդէն իրան յանցաւոր է խոստովանում: Նա զարմանում է թէ ինչպէս կրկին անգամ փորձ են փորձում այն խօսքերի համար, որ նա մի քանի ժամանակ առաջ խօսել է իբրև մի աննշան մասնաւոր անհատ, երբոր դիմադրական խմբի անդամ էր, հիմա նրա վրա մի պատասխանատուութեան բեռ գլորել, որը միայն կառավարութեանն է պատկանում: Կառավարութիւնը իրաց այս վիճակին մէջ բնաւ ստիպված չէ ասելու թէ ճնշելու քաղաքականութեան կը հետևի թէ ոչ. պարլամենտը պէտք է վստահաբար ընդունէ, որ կառավարութեան շահը պահանջում է, յայտնել իր քաղաքականութիւնը: Եւրոպական համաձայնութեան նա երբէք մեծ կարևորութիւն չէ ընծայել, միայն սա է պնդել թէ առանց դրան մի բան չի լինի. իբրև մի վատ օրինակ նա յիշեցնում է անգլօ-տաճկական դաշինքը: Ճշմարիտ է Հայաստանի դրութիւնը դժուարութիւններ ունի. այն կարգադրութիւնները, որոնք պէտք է կատարվեն, վերաբերում են բոլոր կրօնքների դաւանողներին: Այս հակաճառութիւնը նրան համոզեց որ պարլամենտի ամեն կուսակցութիւններն էլ նրան կօգնեն երբոր նա աշխատէ Տաճկաստանին բարենորոգութիւններ անել տալու:

Միսթր Բուրք, նախկին փոխ քարտուղար արտաքին գործերի, պաշտպանողական կառավարութեան ջատագով է հանդիսանում Գլէդստընի յարձակմանց դէմ: Նա հերքում է այդ վերջնոյ ասածը իբր թէ անգլօ-տաճկական դաշինքը գրգռել է Ֆրանսիոյի նախանձը: Նա հրաւիրում է կառավարութեանը, պարլամենտին ստոյգ տեղեկութիւն տալ, թէ ի՞նչ տեսակ ճնշում պէտք է գործադրվի Տաճկաստանի դէմ: Անտարակոյս՝ մեծ են Հայաստանի դըժուարութիւնները. բայց դորանք պէտք է վերանան, եթէ ոչ հետևանքը ծանր կը լինի: Նա կարծում է թէ հայերը և նոյն իսկ միւս տաճկական ցեղերն էլ աւելի շատ բան են սպասում Անգլիոյ ընթացքից քան մի որ և է եւրոպական համաձայնութիւնից: Նա խոստանում է յանուն դիմադրական (Բիքընսֆիլդի) կուսակցութեան, որ նրանք պատրաստ են կառավարութեանը ամեն հնարաւոր օգնութիւնն անել, որ Տաճկաստանի յարաբերութիւնները մի կանոնաւորութիւն բռնեն:

ԱՆԳԼԻԱ

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալը:

Նորերումս անգլիական կառավարութիւնը ներկայացրեց պարլամենտին մի օրինագիծ իրլանդական հողերի կապալառուներին վարձատրելու մասին, որոնց իրլանդական կալուածատէրերը հեռացնում են իրանց հողերից: Կառավարութիւնը առաջարկում էր իր օրինագծով վարձատրել երկրագործ կապալառուներին: Ամենքը կարծում էին, որ նախագիծը կընդունվի, բայց պարլամենտը հերքեց նրան 282 ձայների բազմութեամբ 51 ձայնի դէմ: Կառավարութիւնը անդադար մատնացոյց էր լինում այն վտանգների վրա, որոնք կարող էին առաջանալ այդ օրինագծի մերժելուց, բայց պահպանողական կուսակցութիւնը յաղթող հանդիսացաւ: Հեռագիրը հաղորդում է, որ լօրդ Բիկօնսֆիլդ չափազանց ընդդիմանում էր օրինագծի ընդունելուն:

Եթէ ճշմարիտ նախկին մինիստրութեան առաջնորդի ազդեցութիւնն էր պատճառ, որ օրինագիծը մերժվեցաւ, այս անգամ էլ լօրդ Բիկօնսֆիլդ առանձին լաւութիւն չարաւ իր հայրենիքին: Այդ օրինագծի մերժելու առիթով կարող է պարլամենտը զղջալ, որ հետևեց Բիկօնսֆիլդի խորհուրդներին, որովհետև կառավարութիւնը իր օրինագծով կամենում էր առաջն առնել այն հողային շարժմանը, որ վերջին ժամանակներում նկատվում է Իրլանդիայի մէջ:

Աֆղանիստանի մէջ վերջին ժամանակներում պատահած անցքերի սկզբնապատճառն էլ նոյն լօրդ Բիկօնսֆիլդն է, որի խորհուրդներին այժմ հետևեց լօրդերի ժողովը:

Այս տխուր անցքերի մասին այժմ մտածում է ամբողջ Անգլիան: Աֆղանիստանի մէջ պատահած անցքերի մէջ ոչ թէ միայն աֆղանական գործերը, այլ և նոյն իսկ Հնդկաստանի շահերը մեծ դեր են խաղում: Գեներալ Բեօրոուսի յաղթվելը առիթ տուեց անգլիական մամուլին ուշադրութիւն դարձնել լօրդ Բիկօնսֆիլդի ստեղծած աֆղանական հարցի դրութեան վրա: Այդ հարցը հետաքրքրում է անգլիացիներին ոչ թէ միայն Աֆղանիստանի, այլ և Հնդկաստանի վերաբերութեամբ:

Ամենը իմացող և նախատեսող «Times» լրագիրը հարկաւոր համարեց բարձրացնել մինչև անգամ այն հարցը, թէ Անգլիայի ոյժի և բարօրութեան պահպանելու համար որքան անհրաժեշտ է Հնդկաստանի պահպանելը գոնէ այն պայմաններով, որոնցով նա այժմ շրջապատված է: Լրագիրը այն եզրակացութեան է հասնում, որ աշխարհի մէջ կատարվող բոլոր անցքերը Անգլիայի համար այն ընդհանուր յատկութիւնն ունեն, որ նա իսկոյն իր բոլոր ուշադրութիւնը Հնդկաստանի վրա է դարձնում:

Ռուսաստանի կողմից Ասիայում կամ Եւրոպայում արած ամենափոքր քայլի ժամանակ ասում է «Times», մենք այն եզրակացութեան ենք հասնում, որ նա իր նախանձոտ հայեացքները Հնդկաստանի վրա է գցում: Եթէ մեր զօրքերը մի տեղ յաղթվում են, մենք իսկոյն հարց ենք գնում, թէ ինչ ազդեցութիւն կը գործէ մեր յաղթվելը հնդկաստանցիների ուղեղների վրա: Որտեղ և ինչ որ պատահում է, ամեն բան բացառապէս Հնդկաստանի վերաբերութեամբ է գնահատվում:»

Հնդկաստանին սպառնացող վտանգի մասին յայտնած ամենաչափազանցացրած միտքը Անգլիայի մէջ միշտ կողմնակիցներ է գտել: Դժուար է հաշուել այն բոլոր զոհաբերութիւնները, որոնց արել է Անգլիան, երբ երկիւղ է կրել կորցնել իր ազդեցութիւնը Գանգեսի ափերի վրա: Նոյն իսկ աֆղանական պատերազմի պատճառը այդ երկիւղը դարձաւ: «Times» լրագիրը հասնում է հետևեալ իրաւացի եզրակացութեանը: «Անգլիան վերջապէս պէտք է դրական պատասխան տայ հետևեալ հարցին. արդեօք նրա բռնած դիրքը Հնդկաստանի մէջ արժէ՞ այդ բոլոր զոհաբերութիւններին»:

Գլադստոնի հիւանդութեան մասին լրագիրներին հաղորդում են, որ հիւանդութեան կրիտիկական դրութիւնը անցել է և որ նա հետզհետէ լաւանում է:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ